

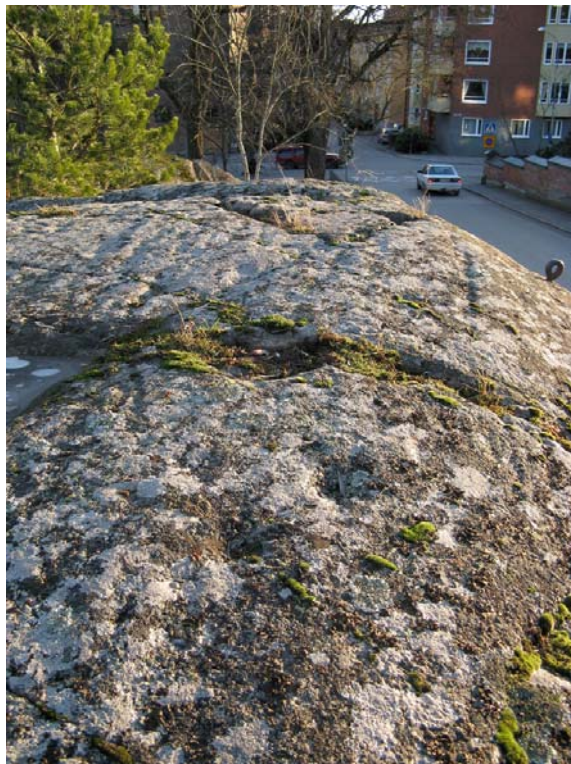
Bronsålder på Djäkneberget ?

En inventering utifrån en förmodad skålgrop

Fördjupad studie kring eventuella bronsålderslämningar

RAÄ 246
Djäkneberget
Västerås stad
Västmanlands län

Ronnie Jensen

Bronsålder på Djäkneberget ?

En inventering utifrån en förmodad skålgrop

Fördjupad studie kring eventuella bronsålderslämningar

Djäkneberget
Västerås stad
Västmanlands län

Ronnie Jensen

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen 2009

Omslagsbild: Djäkneberget. Berghäll i sydvästra delen av parken med två naturliga vittringsgropar i förgrunden. I fonden skymtar Djäknebergsgatan.
Foto från NNÖ: Ronnie Jensen 2008

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Ärende nr MS2006/01407

ISSN: 1653-7408

ISBN: 978-91-86255-07-7

Tryck: Kulturmiljövård Mälardalen, Västerås 2009

Innehåll

Sammanfattning	5
Bakgrund	6
Ärendet	6
Syfte	6
Topografi och fornlämningsmiljö	6
Genomförande och metod	7
Kart- och arkivstudie	8
Fältinventering	8
Resultat och slutsatser	9
Förslag till vidare åtgärder.....	11
Referenser.....	11
Kart- och arkivmaterial	11
Litteratur	11
Tekniska och administrativa uppgifter	12

Figur 1. Gammalt möter nytt— en av Sam Lidmans sentenser och modern grafitti. Så olika världar, men ändå något gemensamt: att fästa ett budskap i sten. Foto från sydöst: Ronnie Jensen 2008.

Sammanfattning

Kulturmiljövård Mälardalen har på uppdrag av Länsstyrelsen Västmanlands län utfört en inventering av parken Djäkneberget i Västerås med särskilt fokus på eventuella förhistoriska hällristningar och skålgropsförekomster. Utgångspunkten är fyndet av en förmodad skålgrop inom parkområdet för några år sedan. Anledningen i övrigt till inventeringen är att resultatet av denna skall ingå i kunskapsunderlaget beträffande Västerås stads planer för hur Djäkneberget skall nyttjas framöver.

Inventeringen resulterade i att den förmodade skålgropen bedömdes utgöra en skålgropsliknande naturbildning. Inga hällristningar eller skålgropsförekomster i övrigt upptäcktes, ej heller andra fornlämningar från förhistorisk tid.

Figur 2. Utdrag ur den digitala Terrängkartan (Gröna kartan). Det aktuella inventeringsområdet, dvs. Djäkneberget, är markerat med en roströd toning. Skala 1: 50 000.

Bakgrund

Ärendet

Länsstyrelsens kravspecifikation som uppdragsgivare inkom till Kulturmiljövård Mälardalen (KM) i november 2007 (dnr 431-12757-07). KM:s beteckning för ärendet är ”Bronsålder på Djäkneberget”, projekt nr 07131. KM:s ursprunglige projektledare var Örjan Hermodsson. Under loppet av år 2008 övertogs dock ärendet av Ronnie Jensen, KM.

Syfte

Kulturmiljövård Mälardalen har på uppdrag av Länsstyrelsen i Västmanlands län utfört en inventering av parken Djäkneberget i Västerås med särskilt fokus på eventuella förhistoriska hållristningar och skålgropsförekomster. Utgångspunkten är fyndet av en förmodad skålgrop inom parkområdet för några år sedan. Anledningen i övrigt till inventeringen är att resultatet av denna skall ingå i kunskapsunderlaget beträffande Västerås stads planer för hur Djäkneberget skall nyttjas framöver. Dessutom har länsstyrelsen två öppna ärenden om byggnadsminnesförklaring av själva parken.

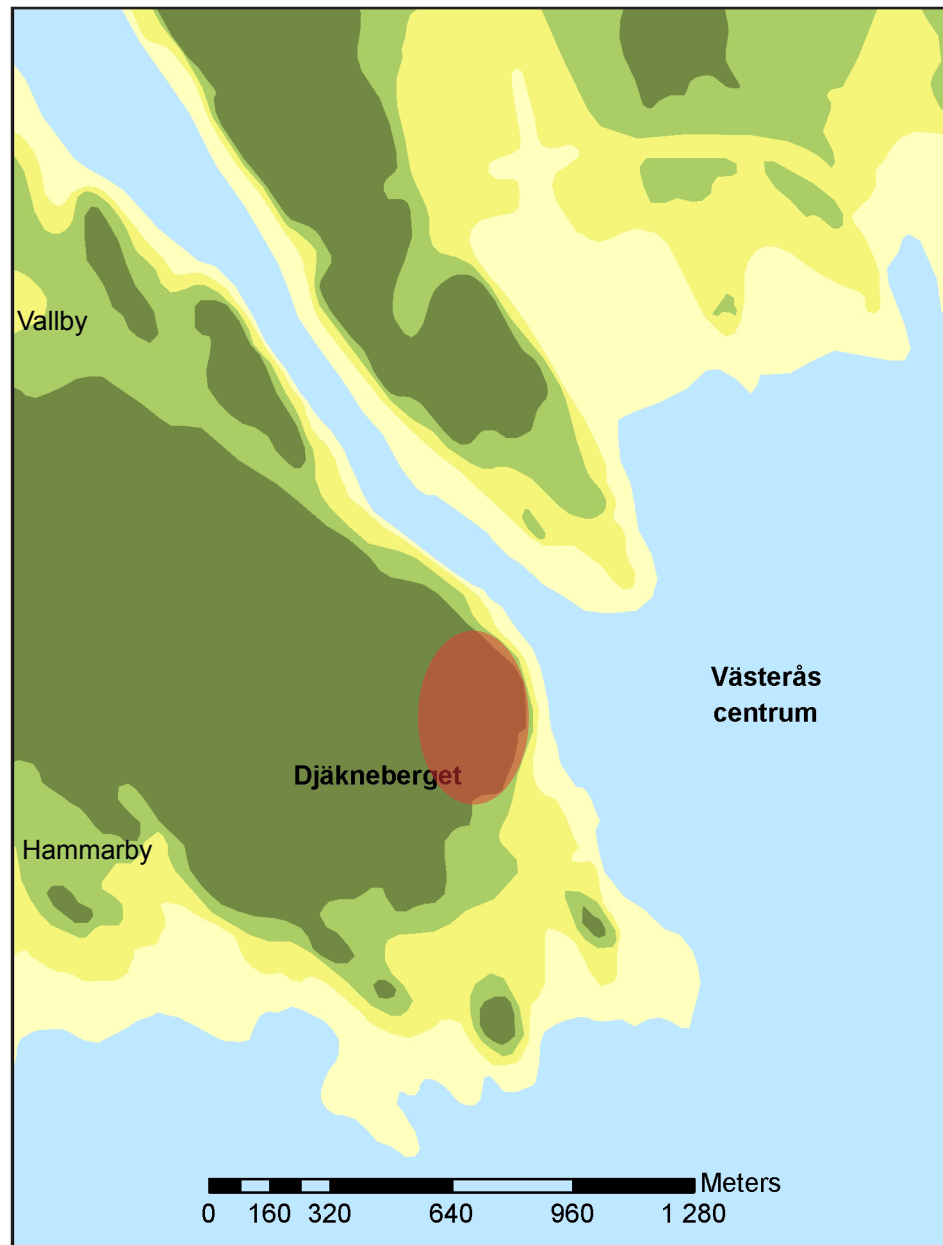
Topografi och fornlämningsmiljö

Möjligheten av att det skulle kunna förekomma skålgropar på Djäkneberget är tämligen stor, detta av flera skäl. Ett skäl är lämpliga nivåer. Djäkneberget ligger mellan 25 och 40 m ö.h., dvs. lämpliga nivåer i en bronsålder-äldsta järnålderskontext. Ett annat skäl är att berget uppvisar ett stort antal geologiskt lämpliga hållar ur skålgropssynpunkt. Ett tredje skäl är att det faktiskt förekommer flera redan kända skålgropsförekomster i trakten, dels ca 1 km mot sydväst, vid Vetterstorp, dels uppströms och väster om Svartån NNV om Djäkneberget och upp till Vallbyområdet norr om motorvägen. I området mellan Vallby och Råby, på ömse sidor om motorvägen, finns även ett flertal boplatssindikatorer i form av skärvtenshögar. Ett omfattande boplatssområde, med en tyngdpunkt i bronsålder och äldsta järnålder, i nämnda område indikeras även av gravar i form av enstaka rösen och flera stensättningar med stenfyllning. En kontinuitet in i äldre järnålder kan skönjas i bl.a. kvarliggande stensträngar och inslag av gravar av äldre typ. Inslaget av skålgropsförekomster och skärvtenshögar indikerar således en bebyggelse, som kan kopplas till en bronsålderskontext inom det aktuella området. Inslaget av stensträngar kan alltså snarare ses i samband med den äldre järnålderns boplatser i området. Av kartan fig. 3 framgår tydligt att Djäkneberget under bronsålder och äldsta järnålder låg i direkt anslutning till det dåvarande havet. Området för det långt senare tillkommande Västerås med sin stadskärna låg då åtskilliga meter under havsytan.

Dessutom illustreras en fortsatt bosättning i området av byarna Vallby och Råby med gravfält nordväst och väster om Djäkneberget och sammanledes med Hammarby i sydväst. Utifrån det historiska kartmaterialet utgör Djäkneberget det sydöstligaste partiet av Vallbys utmark. Detta framgår tydligt av bl.a. följande kartor: geometrisk avmätning över Vallby 1688, storskifte i Vallby 1759 samt laga skiftet i Vallby 1814. Vid foten av berget, mellan berget och Svartån, fanns redan då uppodlade vretar.

Den påtagligt hållbundna bergshöjden har, så vitt vi vet, varit tämligen kal och trädfattig ända fram till andra hälften av 1800-talet. Den beskrivs av A. M. Troilius 1860 som ”... en högslätt i miniature upptagen av naket berg, hedmark, kärr, beteshagar och barrskog”. Och vid sekelskiftet omkr. 1900 såg L. W. Ahlm ”... icke annat än moras, enbuskar, ljung, törne och en mager gräsväxt mellan klipporna”. De höglänta, hållbundna moränområdena avdelas av mellanliggande sedimentfickor, som består av den näringsrika, och därmed ofta boplatssindikerande, glacialleran. Sådana större områden finns, inte oväntat, i

Figur 3. Strandlinjeförskjutningen från 30 m ö.b. (mörkgrönt), över 25 m ö.b. (mellangrönt) resp. 20 m ö.b. (ljusgrönt) ned till 15 m ö.b. (ljusgult). Den sistnämnda nivån motsvarar strandlinjen omkring 500 f.v.t. Svartån var då en långsmal havsarm som sköt ganska långt in i landet.

anslutning till de gamla byarna Vallby, Råby och Hammarby, där även äldre inslag från bronsålder och äldre järnålder uppträder, som visats ovan.

Djäkneberget är mest känd för sin park med de många ristningarna och stenarrangemangen, som Sam Lidman utformade under åren 1862–1895. Parken är registrerad i Fornminnesregistret, dock inte som fast fornlämning, med RAÄ Västerås 246.

Genomförande och metod

Det inventerade området omfattar den del av Djäkneberget, som motsvarar parkområdet. Detta begränsas i söder av Kristinagatan, i väster av Djäknebergsgatan, i öster av Västra ringvägen samt i norr av norra änden av Djäknebergsgatan samt bebyggelsen vid Lustigkullagatan. Fältarbetet utfördes under november 2008. Detta föregicks av ett

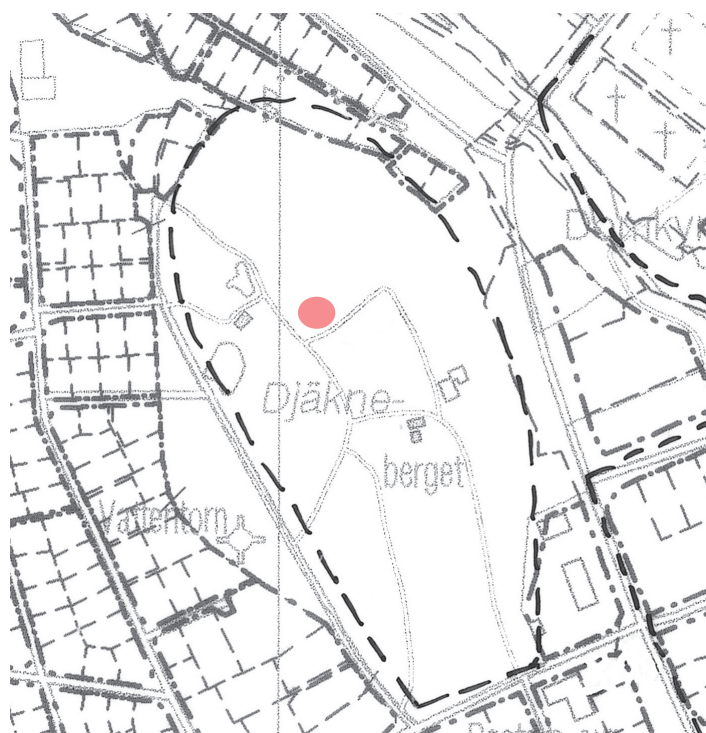
besök i parken den 5 september 2008 tillsammans med kommunantikvarie Jan Melander, som var den som först påträffade den förmodade skålgropen. Denna förekomst utpekades av Melander, vilket betydligt underlättade lokaliseringen av denna samt den då förestående inventeringen av parkområdet.

Kart- och arkivstudie

Samtliga relevanta kartor ur det historiska kartmaterialet har genomgåts. Detta innebär storskiftes- och laga skifteskartor samt andra historiska kartor ur Lantmäteriets digitala material baserat på lantmäterimyndigheternas arkiv för Västmanlands län och Lantmäteristyrelsens arkiv. Dessutom har Rikets allmänna kartverks arkiv genomgåts avseende aktuell Generalstabskarta, Häradscharta samt aktuell Ekonomisk karta. Därutöver har även SGU:s jordartskarta utnyttjats i analyserna. (Se förteckning under Referenser, s. 23.)

Fältinventering

Inventeringen inleddes med ett noggrant studium av den av Jan Melander utpekade, förmodade skålgropen. Denna lägesbestämdes via GPS-inmätning och fotodokumenterades. Förekomsten bedömdes och en beskrivning upprättades. Inventeringen tillgick i övrigt så att alla rimliga berg- och blocktytor besiktigades inom parkområdet för att i första hand utröna om dessa ytor bar hållristningar i form av figurristningar eller skålgropar från förhistorisk tid. Besiktningen försvårades naturligtvis avsevärt av de många ristningar, som Sam Lidman lät utföra under 1800-talets andra hälft liksom de olika stenarrangemang och -konstruktioner som han också lät uppföra. Även om dessa utan tvekan är skyddsvärda i sig och har ett synnerligen påtagligt intresse som tidsdokument och som en spegling av tidsatmosfären under 1800-talets senare del, så underlättade dock inte dessa företeelser besiktningen av berghällar och block. Dessutom togs fotografier på ett antal berghällar, bl.a. sådana med inslag av naturliga vittringsgropar, som i viss mån kunde vara skålgropsliknande.

Figur 4. Platsen för den skålgropsliknande naturbildningen. Utdrag ur Registerkartan 11G2i. Odefinierad skala.

Resultat och slutsatser

Besiktningen av den förmodade skålgropen samt inventeringen i övrigt av parkområdet gav vid handen att inga säkra skålgropsförekomster förekommer inom parkområdet. Ej heller andra fornlämningar från förhistorisk tid kunde påträffas i området.

Figur 5. Den skålgropsliknande bildningen är belägen invid klippkanten nedanför den röda pilen. Förekomsten ligger i direkt anslutning till lekplatsen. Foto från söder: Ronnie Jensen 2008.

Den förmodade skålgropen bedömdes utgöra en naturbildning i form av ett naturligt vittrat parti av berghällen, så att en skålgropsliknande bildning har uppkommit. Sådana gropartade vittringsytor på berghällarna uppkommer oftast just där hällen består av ett mjukare material, som är mindre motståndskraftigt mot naturlig vittring.

Figur 6. Den skålgropsliknande bildningen är belägen vid hällkanten strax till vänster om pilen. Foto från sydöst: Ronnie Jensen 2008.

Bildningen är belägen på krönpartiet av berget i direkt anslutning till lekparken (se fig. 5). Den skålgropsliknande bildningen återfinns på ett relativt plant parti av en större berghäll i direkt anslutning till en kant av berget, där detta sluttar kraftigt mot väster (se fig. 5 och fig. 6). Den skålgropsliknande bildningen är närmast oval, 5x4 cm stor (ca Ö–V) och 1 cm djup. Den är något grundare i den östra delen.

Objektnr	Lämningstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning
KM 07131:1 Västerås X6610461 Y1541034	Fornlämningsliknande bildning	Skålgropsliknande bildning, närmast oval, 5x4 cm st (Ö–V) och 1 cm dj. Något grundare i det Ö partiet. Troligen en naturlig vittringsgrop.	Ej kulturhistorisk lämning

Den nu aktuella bildningen, som har föranlett ärendet, är den mest skålgropsliknande företeelsen som påträffades vid fältinventeringen. Det finns ett flertal liknande bildningar, orsakade av vittring (se det främre omslaget), men de är inte lika starkt påminnande om en genuin skålgrop, som den aktuella bildningen. Utifrån den delvis översiktliga inventeringen avseende hållristningar och skålgropar, förorsakad av den begränsade tid som stod till förfogande, blir slutsatsen att dylika inte verkar uppträda inom området för Djäkneberget och parken. För att kunna vara helt säker på detta skulle betydligt mera tid behöva avsättas för att möjliggöra ett rigorösare studium av block och berghällar, som är betydande till såväl antal som omfattning.

Figur 7. Det finns åtskilliga berghällar i Djäkneparken, som rent geologiskt, synes vara lämpliga ytor för hållristningar och skålgropar. Som bekant är detta inte ett tillräckligt kriterium för tillkomsten av sådana. Foto från norr: Ronnie Jensen 2008.

Några andra spår efter förhistoriska lämningar påträffades ej. Omedelbart söder om den aktuella lokalen och lekparken är en stor grönyta, som tidigare har varit odlad. Den verkar ännu inte vara upptagen på 1688 års geometriska avmätning över Vallby. Området var då, och såväl tidigare som senare, utmärkt till byn Vallby. Däremot finns odlingen med på storskifteskartan över Vallby 1759–1760. På laga skifteskartan 1814 verkar den ligga som slättermark. I samband med uppbyggnaden av parken under andra hälften av 1800-talet utgick sannolikt detta parti som agrar produktionsyta.

Förslag till vidare åtgärder

Djäkneberget med parken är sedan tidigare registrerad i Fornminnesregistret, Västerås RAÄ 246. Den är klassificerad som *övrig kulturhistorisk lämning* och *namn* på berget (Djäkneberget) är anført under antikvarisk bedömning. Om *byggnadsminnesförklaring* av parken inte blir aktuell kan inrättandet av ett *kulturresevat* övervägas eller att bedöma parkområdet som *fast fornlämning*. Det sistnämnda skulle kunna motiveras utifrån ett *unicitetsbegrepp*, dvs. att Sam Lidmans alla ristningar och konstruktioner är tämligen unika i ett riksperspektiv och att de står som en anmärkningsvärd exponent för sin tid. En parallell kan sägas vara de ristningar i Grimetons socken i Halland, som Alfred Bexell, ägare till Torstorp, lät utföra i skogspartier under 1880-talet och framåt (Grimeton RAÄ 141 m.fl.).

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Digitala fornminnesregistret, FMIS, över Västerås stad

Lantmäteriets digitala arkiv avseende historiska kartor uppdelat i:

Lantmäteristyrelsens arkiv

Vallby, geometrisk avmätning 1688

Vallby, storskifte 1759

Vallby, laga skifte 1814

Rikets allmänna kartverks arkiv

Häradskartan, bladet Västerås, 1905–1911

Ekonomiska kartan, bladet 11G2j Västerås

SGU:s jordartskartor

Jordartskartan 11 G Västerås SO (SGU Ser. Ae nr 64)

Övrigt kartmaterial

Lantmäteriets Registerkarta 11G2j, edition 2008

Litteratur

Boman, Å. 1989. *Djäkneberget i Västerås och Sam Lidman*. Västerås kommun.

Jensen, R. 1989. The Bronze Age in Eastern Central Sweden – Heaps of Fire-Cracked Stones and the Settlement Pattern. *Die Bronzezeit im Ostseegebiet* (Ambrosiani, B. red). (Kungl. Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademien, Konferenser 22.) Stockholm.

Tekniska och administrativa uppgifter

KM dnr: KM 07131
Länsstyrelsens dnr, 431-12757-07
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2007-11-26
Länsstyrelsens handläggare: Sofia Andersson
Undersökningsperiod: 5 september, 6 november, 23 december
Arkeologtimmar i fält: 16 timmar
Personal: Ronnie Jensen (projektledare, inventering)
(R.J. ersatte Örjan Hermodsson som projektledare)
Belägenhet: Djäkneberget, väster om västra Ringvägen,
Västerås stad och kommun
Ekonomisk karta: 11G2j Västerås SV
Koordinatsystem: RT 90 2,5 gon V
Koordinater (mittpunkter) Fornlämningsliknande bildning: X6610461, Y1541034
Höjdsystem: RH 70
Meter över havet: 15–45 m ö.h.
Inmätningssmetod: GPS och manuellt
Dokumentationshandlingar: Kommer att överföras till ATA, Antikvarisk-Topografiska
Arkivet, Stockholm efter att projektet har avslutats.